

Dominika Liszkowska*

Polityka Turcji wobec Rosji i Ukrainy w kontekście zbrojnego konfliktu rosyjsko-ukraińskiego

Turkey's policy towards Russia and Ukraine in the context of the armed conflict between Russia and Ukraine

Abstract: This article presents the main areas of Turkey's relations with Russia and Ukraine, as well as Ankara's policy implemented in the context of the Russian-Ukrainian conflict. The aim of the analysis is to show the role of Turkey in the war between Ukraine and Russia, as well as to indicate the most important opportunities and threats that result from it for this state. The research process uses a descriptive-explanatory approach to help answer the following questions: How are Turkish-Russian and Turkish-Ukrainian relations shaped? What influences Turkey's policy and its attitude towards the Russian-Ukrainian conflict? What is the role of Turkey in the Russian-Ukrainian crisis? What opportunities and threats does the war in Ukraine bring for Turkey? The main research hypothesis is that Turkey's actions taken in the context of the Russian-Ukrainian conflict are a balancing act typical of this state and they are based on two main assumptions – diplomacy to strengthen security and Turkey's position in the region, and an integrated and multidimensional foreign policy that gives the opportunity to implement important role in matters of global importance.

Keywords: Turkey, Russia, Ukraine, the Russian-Ukrainian conflict

Streszczenie: W niniejszym artykule przedstawiono główne obszary relacji Turcji z Rosją i Ukrainą oraz politykę Ankary realizowaną w kontekście konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Celem analizy jest ukazanie roli Turcji w wojnie Rosji z Ukrainą, a także wskazanie najważniejszych szans i zagrożeń, jakie wynikają z niej dla tego państwa. W procesie badawczym wykorzystano podejście deskryptywno-eksplanacyjne, które ma pomóc odpowiedzieć na następujące pytania: Jak kształtują się relacje turecko-rosyjskie i turecko-ukraińskie? Co wpływa na politykę Ankary i jej postawę wobec stron wojny na Ukrainie? Jaka jest rola Turcji w kryzysie rosyjsko-ukraińskim? Jakie szanse i zagrożenia niesie za sobą wojna na Ukrainie dla Turcji? Główna hipoteza badawcza zakłada, że działania Turcji, podejmowane w kontekście konfliktu rosyjsko-ukraińskiego,

* Dominika Liszkowska – dr, Politechnika Koszalińska, Polska, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6312-341X>, e-mail: dominika_liszkowska@wp.pl.

są typowym dla tego państwa balansowaniem i opierają się na dwóch głównych zamierzeniach: dyplomacji w celu wzmocnienia bezpieczeństwa i własnej pozycji w regionie oraz zintegrowanej i wielowymiarowej polityce zagranicznej, która daje możliwość pełnienia istotnej roli w sprawach o znaczeniu globalnym.

Słowa kluczowe: Turcja, Rosja, Ukraina, konflikt rosyjsko-ukraiński

Wstęp

Po zwycięstwie wyborczym Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) w 2002 r. nastąpiła reorientacja tureckiej polityki zagranicznej. Rozpoczęcie nowego etapu w tym obszarze wynikało w znacznie większym stopniu z gruntownych przemian krajowej sceny politycznej niż z czynników zewnętrznych, jak miało to mające miejsce w latach 80. i 90. XX w., kiedy kurs polityki zagranicznej stanowił konsekwencje międzynarodowego kontekstu oraz zmian globalnego ładu (m.in. upadek komunizmu, rozpad ZSRR). Innymi słowy, decydujący wpływ na politykę zagraniczną Turcji po 2002 r. miała „dynamika przemian wewnętrznych”¹.

Istotnym czynnikiem, kształtującym działania tureckie w sferze międzynarodowej, była koncepcja profesora Ahmeta Davutoğlu². Założenia nowej doktryny zawarł on w swojej pracy *Strategiczna głębia* i niepisanej, ale realizowanej w praktyce tureckiej polityce zagranicznej o tej samej nazwie. Jego zdaniem, stosunki międzynarodowe to dynamiczny proces, wymuszający na państwie prowadzenie polityki „z wizją”, a nie polityki statycznej czy reaktywnej. Nowa doktryna stanowiła, że Turcja nie może postrzegać siebie jako państwa peryferyjnego, lecz powinna sytuować się w centrum areny międzynarodowej. Taka sytuacja implikuje zatem większą aktywność zarówno w relacjach bilateralnych, jak i na forum multilateralnych organizacji³.

Także dzięki historycznemu dziedzictwu Imperium Osmańskiego współczesna Turcja znalazła się w czymś, co określone zostało „głębią geograficzną”. Celem państwa stało się czynne zaangażowanie we wszystkie potencjalne strefy wpływów i pełnienie roli aktora global-

- 1 J. Wódka, *Polityka zagraniczna „nowej” Turcji. Implikacje dla partnerstwa transatlantyckiego*, Warszawa 2013, s. 29.
- 2 K. Wasilewski, *Turcja w procesie przemian: wnioski dla strategii UE*, Raport PISM, 29.09.2017, https://pism.pl/publikacje/Turcja_w_procesie_przemian__wnioski_dla_strategii_UE [12.04.2022], s. 38.
- 3 J. Wódka, *Polityka zagraniczna...*, s. 42.

nego w przyszłości⁴. Sama „głębia geograficzna” ma związek z korzystnym położeniem kraju między Europą, Bliskim Wschodem oraz Kaukazem. Natomiast usytuowanie w części wschodniej wybrzeży Morza Śródziemnego oraz w basenie Morza Czarnego dało możliwość objęcia kontroli nad ważnymi cieśninami Bosfor i Dardanele⁵. Strategia Turcji oparta została zatem na dwóch fundamentalnych dogmatach: 1) prowadzeniu proaktywnej dyplomacji w celu wzmocnienia dobrobytu, stabilności i bezpieczeństwa w sąsiedztwie⁶ oraz 2) obowiązku przestrzegania zintegrowanej i wielowymiarowej polityki zagranicznej za sprawą aktywnego udziału w rozwiązywaniu konfliktów oraz utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa we wszystkich sferach⁷.

W niniejszym artykule przedstawiono główne obszary relacji Turcji z Rosją i Ukrainą oraz politykę Ankarę realizowaną wobec tych państw. Kontekstem analizy jest konflikt rosyjsko-ukraiński nasilający się po aneksji Półwyspu Krymskiego w 2014 r. i eskalujący w 2022 r. po wybuchu wojny na Ukrainie. Celem artykułu jest ukazanie roli Turcji w wojnie na Ukrainie oraz wskazanie najważniejszych szans i zagrożeń, które wynikają z niej dla tego państwa. W procesie badawczym wykorzystano podejście deskryptywno-eksplanacyjne, które ma pomóc odpowiedzieć na następujące pytania: Jak kształtują się relacje turecko-rosyjskie i turecko-ukraińskie? Co wpływa na politykę Ankarę i jej postawę wobec stron wojny na Ukrainie? Jaka jest rola Turcji w kryzysie rosyjsko-ukraińskim?

1. Relacje Turcji z Rosją i ich determinanty

1. Rosja po rozpadzie ZSRR znalazła się w nowym układzie geopolitycznym, nie zawsze dla niej korzystnym. W jej najbliższym sąsiedztwie pojawiły się państwa wewnętrznie niestabilne pod względem polityczno-gospodarczym, bez jasno sprecyzowanych interesów i szans roz-

4 B. Kesgin, *Political Leadership and Foreign Policy in Post-Cold War Israel and Turkey*, <https://kuscho-larworks.ku.edu/handle/1808/10424> [12.05.2022], s. 167.

5 K. Smoleń, *Geostrategiczne położenie Turcji w XXI wieku*, Lublin 2020, s. 28.

6 Czlii regionie Bałkanów, Kaukazu, basenu Morza Kaspijskiego, Morza Czarnego, wschodniego Morza Śródziemnego, Bliskiego Wschodu oraz obszarze od Zatoki Perskiej po Afrykę Północną.

7 A. Davutoğlu, *Turkish Foreign Policy and The EU in 2010*, „Turkish Policy Quarterly”, vol. 8, 2009, no. 3, s. 11.

wojowych. Celem utrzymania strefy swoich wpływów Rosja zmuszona została do rywalizacji na obszarze postradzieckim ze Stanami Zjednoczonymi (USA), z państwami Unii Europejskiej (UE), Turcją, Iranem oraz Chinami⁸. Z perspektywy Moskwy konsekwencjami rozpadu ZSRR była m.in. utrata terytoriów⁹, które stanowiły wyjście ku Morzu Bałtyckiemu i Morzu Czarnemu, oraz zmniejszenie liczby portów¹⁰.

Poprawa stosunków z Rosją stanowiła od początku priorytet dla AKP¹¹. W pierwszych latach rządów partii na powiązania turecko-rosyjskie wpływ wywarło pogorszenie relacji Turcji z USA. Jeszcze przed wybuchem wojny w Iraku, w 2003 r., stanowisko tureckich władz wobec amerykańskich żądań obalenia Saddama Husajna było bardzo krytyczne¹². Jakub Wódka zwraca uwagę, że w relacjach Turcji z USA w tym okresie zastosowanie znalazła strategia *soft balancing*, której istotnym elementem był proces deamerykanizacji i deatlantyzacji polityki zagranicznej¹³. Proces ten w praktyce zapoczątkowany został przede wszystkim za sprawą decyzji tureckiego parlamentu z 1 marca 2003 r.¹⁴, który nie wyraził zgody na udostępnienie wojskom amerykańskim baz znajdujących się na terytorium Turcji w celu przeprowadzenia ataku na Irak. Stanowiło to jedno z ważniejszych wydarzeń w tureckiej polityce w tym okresie i oddziaływało na jego pozycję na scenie globalnej oraz w regionie¹⁵. Bez wątpienia w narastającym antagonizmie w stosunkach turecko-amerykańskich rosyjskie władze dostrzegły szansę i starały się wykorzystać ściślejsze powiązania z Turcją w celu realizacji swoich globalnych ambicji. W tym celu akcentowano

8 A. Bryc, *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy*, Warszawa 2008, s. 6-7.

9 W dyspozycji Rosji znalazły się jedynie dwa porty oceaniczne: w Murmańsku i Pietropawłowski na Kamczatce. Pozostałe usytuowane są na morzach wewnętrznych, m.in. Noworosyjsk, Władywostok; bądź ich położenie jest niekorzystne, np. Kaliningrad czy port w Archangielsku.

10 *Współczesne stosunki międzynarodowe. Międzynarodowe stosunki polityczne w XXI wieku – geneza, struktury, funkcje i procesy polityczne*, E. Cziomer (red.), Kraków 2015, s. 153.

11 B. Aliriza, J.B. Alterman, A.C. Kuchins, *The Turkey, Russia, Iran Nexus driving forces and strategies*, CSIS, 2014, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/130318_Flanagan_TurkeyRussiaIran_web.pdf [12.05.2022], s. V.

12 M. Yeşiltaş, *Soft Balancing in Turkish Foreign Policy: The Case of The 2003 Iraq War*, „PERCEPTIONS”, Spring-Summer 2009, s. 27.

13 J. Wódka, *Turecka polityka zagraniczna w ujęciu neorealizmu klasycznego*, „Biuletyn Analiz i Opinii PAN” 2016, nr 2(23), s. 8.

14 M. Yeşiltaş, *Soft Balancing...*, s. 34.

15 J. Wódka, *Turecka polityka wobec Rosji. Od zimnowojennej konfrontacji do pragmatycznego partnerstwa*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2010, nr 3(30), s. 195.

np. odrębność systemów politycznych obu państw, regularnie potępianych przez liberalne demokracje¹⁶.

Według Fiony Hill i Ömera Taşınara, zbliżenie między Turcją i Rosją wynikało z frustracji obu tych podmiotów z polityki USA, a nie ze zbieżności rzeczywistej wizji na temat spraw globalnych¹⁷. Są to dwaj naturalni rywale, którzy podjęli pogłębioną współpracę ze względu na wzajemną potrzebę zapobiegania potencjalnym interwencjom amerykańskim w regionie Morza Czarnego i na Bliskim Wschodzie¹⁸. Autorzy ci określają Turcję oraz Rosję jako państwa „osi wykluczonych”, których przynależność geopolityczna jest w zasadzie niedookreślona, przez co stanowią one „swoistych outsiderów”, mających coraz większe znaczenie w polityce międzynarodowej. Inne stanowisko prezentuje Wiliam I. Hitchcock, który zalicza oba państwa (obok Brazylii, Chin, Niemiec, Indii oraz USA) do grupy podmiotów kształtujących rzeczywistość międzynarodową¹⁹ w wielobiegunowym, współzależnym świecie. Jego zdaniem, aktorzy ci będą mieli decydujący wpływ na swoje sąsiedztwo geopolityczne, a nawet na stosunki międzynarodowe w skali globalnej²⁰ w kolejnych latach.

Pomimo głębokich różnic i rywalizacji Turcja potrzebuje dobrych relacji z Rosją, szczególnie w następstwie kryzysu gospodarczego, który dotyka to państwo w ostatnich latach. Dostawy rosyjskiego gazu stanowią ok. 45% zapotrzebowania Turcji, a pszenicy aż 70%²¹. Nie jest to bez znaczenia, biorąc pod uwagę wzrost cen chleba i niezadowolenie Turków z tego powodu. Z uwagi na fakt, że w sąsiedztwie znajduje się ponad 70% światowych rezerw gazu i ropy, Turcja stała się strategicznym korytarzem energetycznym i pomostem między globalnymi producentami a konsumentami. Ankara sprzeciwiła się nałożonym na

16 J. Benedyczak, *Znaczenie Turcji w polityce Federacji Rosyjskiej*, PISM, 16.04.2020, https://pism.pl/publikacje/Znaczenie_Turcji_w_polityce_Federacji_Rosyjskiej [12.04.2022], s. 1.

17 J. Wódka, *Turecka polityka wobec Rosji...*, s. 195.

18 S. Köstem, *Russian-Turkish cooperation in Syria: geopolitical alignment with limits*, „Cambridge Review of International Affairs”, 2020, s. 2, DOI: <https://doi.org/10.1080/09557571.2020.1719040>.

19 J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku*, Warszawa 2019, s. 17.

20 W.I. Hitchcock, *Introduction: Making National Strategy in the Twenty-First Century*, [w:] *Shaper Nations: Strategies for a Changing World*, W.I. Hitchcock, M.P. Leffler, J.W. Legro (eds.), London 2016, s. 1.

21 *Turkey juggles relationships with Russia, Ukraine amid economic crisis*, France24.com, 31.03.2022, <https://www.france24.com/en/middle-east/20220331-turkey-juggles-relationships-with-russia-ukraine-amid-economic-crisis> [12.05.2022].

Federację Rosyjską sankcjom i wyraziła zgodę na budowę gazociągu Turkish Stream²². W 2016 r. podpisana została międzyrządowa umowa o budowie gazociągu²³, który *de facto* stanowi alternatywę dla zależności tranzytu przez Ukrainę. Już w 2020 r. (zamiast rurociągami ukraińskimi) do Turcji, Bułgarii, Grecji i Macedonii Północnej przesłano ok. 12 mld metrów sześciennych rosyjskiego gazu²⁴.

Choć relacje dwustronne w zakresie energetyki odzwierciedlają pewne wspólne interesy, to w rzeczywistości są one również konkurencyjne. Turcja w swojej strategii stara się zrównoważyć własne potrzeby w zakresie dostaw z Rosji z ambicją stania się ważnym pomostem energetycznym dla Europy i Zachodu. Jej celem jest zmniejszenie zależności od rosyjskiego gazu i ropy naftowej poprzez dywersyfikację dostaw energii. Tymczasem wysiłki Moskwy, zmierzające do kontrolowania przepływu energii z regionów Morza Czarnego i basenu Morza Kaspijskiego, są zagrożeniem dla tureckiej chęci odegrania kluczowej roli w rozszerzaniu korytarza tranzytowego Wschód – Zachód (nawet jeśli w dalszym ciągu będzie ona rozwijała swoją własną oś energetyczną Północ – Południe z Rosją²⁵).

Bilateralne relacje turecko-rosyjskie rozwijały się ze stałym przyspieszeniem od połowy lat 90. aż do 24 listopada 2015 r., kiedy na pograniczu turecko-syryjskim przez lotnictwo tureckie²⁶ zestrzelony został rosyjski samolot wojskowy SU-24²⁷. W konsekwencji tego zdarzenia doszło do kryzysu w relacjach dwustronnych. Rosja zawiesiła ruch bezwizowy dla obywateli Turcji, agencje turystyczne otrzymały zakaz sprzedaży wycieczek do tego kraju, a loty czarterowe zostały wstrzymane²⁸. Zakazano też importu niektórych tureckich towa-

22 H. Bazhenova, „Turecka karta” w ukraińsko-rosyjskim politycznym pasjansie, „Komentarze IEŚ”, 395(92/2021), <https://ies.lublin.pl/komentarze/turecka-karta-w-ukraińsko-rosyjskim-politycznym-pasjansie/> [12.04.2022].

23 M. Chudziak, S. Kardaś, W. Rodkiewicz, *Turcja–Rosja: partnerstwo z rozsądku*, „Analizy OSW”, 12.10.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-10-12/turcja-rosja-partnerstwo-z-rozsadku> [12.05.2022].

24 M. Perzyński, *OSW: Turkish Stream tworzy dylemat dla lokalnych rynków gazu*, biznesalert.pl, 14.04.2021, <https://biznesalert.pl/osw-turkish-stream-rynki-gazu-europa-energetyka/> [12.05.2022].

25 B. Aliriza, J.B. Alterman, A.C. Kuchins, *The Turkey, Russia, Iran...*, s. V.

26 S. Köstem, *Russian-Turkish cooperation...*, s. 1.

27 İ. Rüma, M. Çelikpala, *Russian and Turkish Foreign Policy Activism in the Syrian Theater*, „Ulusalrasi İlliskiler”, vol. 16, 2019, no. 62, s. 67, DOI: <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.588930>.

28 A. Öncel, L. Liapina, *The effects of Turkish-Russian political relations on bilateral trade balance*, „Theoretical and Applied Economics”, vol. XXV, 2018, no. 1(614), s. 81.

rów, m.in. wszystkich owoców i warzyw²⁹ oraz drobiu. Działalność tureckich firm budowlanych, turystycznych, hotelarskich i przemysłu drzewnego w Rosji została zabroniona, podobnie jak świadczenie usług dla rosyjskich podmiotów państwowych i municypalnych przez podmioty tureckie³⁰. Brak około czterech milionów turystów z Rosji stanowił poważny cios dla tureckiej branży turystycznej, która (przy malejącej liczbie europejskich turystów w związku z atakami Państwa Islamskiego) przeżywała najgorszy okres od czasów wojny w Iraku. Kryzys przyczynił się do spadku obrotów w handlu dwustronnym do poziomu 23,3 mld USD³¹ w 2015 r. z 31,5 mld w 2014 r.³² Rosyjskie sankcje tylko w styczniu 2016 r. doprowadziły do prawie trzykrotnego zmniejszenia eksportu tureckiego do Rosji (110 mln USD wobec 313 mln ze stycznia 2015 r.³³).

Ocieplenie relacji między Ankarą a Moskwą nastąpiło już pół roku później³⁴. Jak zauważa Seçkin Köstem, w 2016 r. współpraca turecko-rosyjska przekształciła się w szybkim tempie w nową formę nieformalnego dostosowania geopolitycznego³⁵, obejmującego głębszy niż kiedykolwiek wcześniej komponent instytucjonalny oraz ściślejszą koordynację wojskową. Pod koniec drugiego kwartału 2019 r. w finałowym stadium realizacji znalazł się kontrakt na zakup przez Turcję rosyjskich zestawów rakietowych obrony powietrznej dalekiego zasięgu S-400³⁶. Wszystko to wsparto bliskimi, osobistymi więziami przywódców obu państw.

29 B.B. Coşkun, *Turkey's Relations with Russia after the Failed Coup: A Friend in Need of a Friend Indeed?*, „New Middle Eastern Studies” 2019, no. 9(1), s. 36.

30 W. Rodkiewicz, *Rosja eskaluje napięcie z Turcją*, „Analizy OSW”, 03.02.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-03/rosja-eskaluje-napiecie-z-turcja> [12.05.2022].

31 USD – dolar amerykański.

32 İ. Rüma, M. Çelikpala, *Russian and Turkish Foreign Policy...*, s. 69.

33 W. Rodkiewicz, *Rosja eskaluje napięcie...*

34 A. Balcer, *Sojusz reżimów autorytarnych? Turcja wobec Iranu i Rosji – wnioski dla Unii Europejskiej*, „Seria Analizy Instytutu Studiów Zaawansowanych geopolityka, ekonomia” 2017, s. 1-2.

35 S. Köstem, *Russian-Turkish cooperation...*, s. 2.

36 K. Strachota, K. Wilk, *S-400 dla Turcji. Eskalacja kryzysu w stosunkach turecko-amerykańskich*, Komentarze OSW, 12.06.2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-06-12/s-400-dla-turcji-eskalacja-kryzysu-w-stosunkach-turecko> [12.04.2022].

2. Strategiczne relacje Turcji z Ukrainą i znaczenie współpracy wojskowej

Jak zauważa Aaron Stein, dynamika w relacjach turecko-ukraińskich jest częścią szerszych wysiłków Turcji, by stać się niezależnym aktorem, który angażuje się w prowadzenie własnej polityki zagranicznej, często sprzecznej z priorytetami pozostałych państw Sojuszu Północnoatlantyckiego (NATO)³⁷. Relacje turecko-ukraińskie uzyskały status partnerstwa strategicznego, po tym jak w 2011 r. powołana została Rada Strategiczna Wysokiego Szczebla (HLSC)³⁸. W trakcie jednego ze spotkań Rady, w 2019 r., poruszono takie kwestie jak: projekty infrastrukturalne, zwiększenie obrotów handlowych, możliwości tranzytu gazu oraz ogólna intensyfikacja stosunków gospodarczych³⁹. W tym samym roku obroty między Turcją a Ukrainą wyniosły 4,8 mld USD (2,09 mld USD eksport z Turcji, 2,72 mld USD import z Ukrainy). Z kolei inwestycje około 600 tureckich firm działających na Ukrainie to kwota rządu 3 mld USD (w tym inwestycje za pośrednictwem krajów trzecich⁴⁰). W latach 1991-2019 Ankara zainwestowała w gospodarkę Ukrainy łącznie 324,2⁴¹ mln USD (0,9% ogółu inwestycji skierowanych do takich sfer gospodarki jak: przemysł, nieruchomości, handel hurtowy i detaliczny, usługi administracyjne i pomocnicze), a łączny wolumen tureckich inwestycji w tym państwie⁴² wyniósł ok. 3 mld USD⁴³.

W relacjach z Ukrainą Turcja realizuje głównie cele długofalowe, przede wszystkim na płaszczyźnie współpracy wojskowej, wojskowo-technicznej oraz przemysłu kosmicznego⁴⁴. Zacieśnienie partnerstwa wojskowo-technicznego z Kijowem (w związku z napiętymi relacjami z NATO) stało się dla Turcji pewnym zabezpieczeniem. Obie strony czerpią bez wątpienia wzajemnie korzyści w obszarze przemysłu

37 A. Stein, *Turkeys Response to the Russia Ukraine Crisis*, Filadelfia 2022, s. 2.

38 The Ministry of Foreign Affairs, *Relations between Turkey and Ukraine*, <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-ukraine.en.mfa> [12.04.2022].

39 J. Olchowski, *Ukraińsko-turecka rozgrywka z Rosją i Tatarami w tle*, „Komentarze IEŚ”, 128(31/2020), <https://ies.lublin.pl/komentarze/ukraińsko-turecka-rozgrywka-z-rosja-i-tatarami-w-tle/> [12.04.2022].

40 The Ministry of Foreign Affairs, *Relations between...*

41 H. Bazhenova, „Turecka karta”...

42 Uwzględniając środki pozyskane przez struktury bankowe i wspólne przedsiębiorstwa zlokalizowane w krajach trzecich.

43 H. Bazhenova, „Turecka karta”...

44 Tamże.

obronnego. W 2019 r. ukraiński rząd podpisał z Turcją umowę o wartości 69 mld USD na zakup dronów Bayraktar TB2, produkowanych przez tureckie przedsiębiorstwo Baykar Makina⁴⁵. Strona turecka nie ujawniła szczegółów dotyczących sprzedaży⁴⁶, jednak szacuje się, że Kijów posiada obecnie od 20 do 50⁴⁷ sztuk TB2⁴⁸. Innym istotnym projektem jest dostarczanie tureckiemu Baykar Makina 30 silników turbośmigłowych do wykorzystania w dronach szturmowych Akinci⁴⁹ przez ukraińską Motor Sich. Licencjonowana produkcja tego sprzętu rozpoczęła się w lokalnych fabrykach na Ukrainie w grudniu 2021 r.

Jak wynika z komunikatów prasy ukraińskiej, 9 kwietnia 2021 r. wojsko tego państwa po raz pierwszy użyło tureckiego drona Bayraktar TB2 do misji rozpoznawczej w regionie Donbasu. Termin ten pokrywał się z datą spotkania prezydentów Turcji i Ukrainy w Stambule (10 kwietnia 2021 r.⁵⁰), w trakcie którego Recep Tayyip Erdoğan wielokrotnie podkreślał bezprawność aneksji Krymu, poparł dla działań Platformy Krymskiej⁵¹ i zadeklarował pomoc Ukrainie w procesie przystąpienia do NATO⁵². Trzy dni po tym wydarzeniu (13 kwietnia) Rosja zawiesiła regularne i czarterowe loty z Turcją (w okresie 15.04.2021 – 1.06.2021), podając jako argument wzrost liczby zachorowań na koronawirusa. Inaczej to zdarzenie skomentowała z kolei rosyjska opinia publiczna, która uznała, że decyzja miała podłoże po-

45 G. Ptak, *What Is Driving Turkey's Increasing Military Cooperation With Ukraine?*, thedefensepost.com, 25.01.2022, <https://www.thedefensepost.com/2022/01/25/turkey-ukraine-military-cooperation/> [12.04.2022].

46 E. Topcu, *Tureckie drony na wojnie w Ukrainie*, dw.com.pl, 07.03.2022, <https://www.dw.com/pl/tureckie-drony-na-wojnie-w-ukrainie/a-61034785> [12.04.2022].

47 D. Gatopoulos, S. Fraser, *Cheap but lethal Turkish drones bolster Ukraine's defenses*, apnews.com, 17.03.2022, <https://apnews.com/article/russia-ukraine-middle-east-africa-libya-europe-ec-b9e820ea4bddb4464d7e8cb40e82fc> [12.04.2022].

48 W artykule *Ukraine flies its first Turkish made armed drone over Donbas* zaznaczono, że Ukraina aspiruje do obsługi 48 dronów – zob. C. Charpentreau, *Ukraine flies its first Turkish made armed drone over Donbas*, aerotimehub, 14.04.2021, <https://www.aerotime.aero/articles/27677-ukraine-flies-its-first-turkish-made-armed-drone-over-donbas> [12.04.2022].

49 G. Ptak, *What Is Driving...*

50 *Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ukrayna Devlet Başkanı Zelenskiy ile bir araya geldi*, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 10.04.2021, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/126534/cumhurbaskani-erdogan-ukrayna-devlet-baskani-zelenskiy-ile-bir-araya-geldi> [12.04.2022].

51 O. Tuna, *Russia's Recent Severe Warnings to Turkey: Background and Future of the Crisis*, edam, 27.05.2021, <https://edam.org.tr/en/russias-recent-severe-warnings-to-turkey-background-and-future-of-the-crisis/> [12.04.2022].

52 C. Charpentreau, *Ukraine flies...*

lityczne⁵³: „Przepraszamy, nie będziemy mogli pojechać do Turcji, bo Erdoğan nie uznaje przynależności Krymu do Rosji”⁵⁴. W odpowiedzi na to zdarzenie prezydent Ukrainy zwrócił się do obywateli swojego państwa, aby wyjechali na wakacje do Turcji, celem wsparcia tureckiej gospodarki pod nieobecność rosyjskich turystów.

3. Relacje Turcji z Rosją i Ukrainą a kwestia aneksji Krymu

Zapoczątkowany w listopadzie 2013 r. kryzys ukraiński określano w literaturze nie tylko jako regionalny kryzys na obszarze postradzieckim, ale także jako problem stanowiący poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa i współpracy w całej Europie⁵⁵. Jak zauważa Erhard Cziomer, w analizach zachodnich hipotetycznie przyjęto, że na przełomie lat 2013/2014 władze Rosji bardzo krytycznie odniosły się do demokratycznych przemian na Ukrainie i deklaracji tego państwa o prozachodniej orientacji w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa. Zostało to potraktowane jako „najpoważniejsze wyzwanie strategiczne dla interesów Rosji na całym obszarze proradzieckim”⁵⁶. W następstwie tej sytuacji Moskwa gotowa była podjąć wszystkie możliwe działania, włącznie z użyciem siły zbrojnej, w celu uniemożliwienia Ukrainie osiągnięcia trwałych powiązań ze strukturami euroatlantyckimi, przede wszystkim z NATO.

Od początku kryzysu ukraińskiego, ze względu na czynniki zewnętrzne i wewnętrzne, Turcja unikała bezpośredniej konfrontacji z Rosją, przerzucając odpowiedzialność na USA i UE⁵⁷. Wyrażała jednak jasno swój sprzeciw wobec aneksji Krymu⁵⁸ i uznała to dzia-

53 A. Wróbel, *Rosja zawieszona loty do Turcji. To cios dla branży turystycznej*, bankier.pl, 13.04.2021, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Rosja-zawieszona-loty-do-Turcji-To-cios-dla-branzy-turystycznej-8091896.html> [12.04.2022].

54 O. Tuna, *Russia's Recent Severe Warnings...*

55 E. Cziomer, *Implikacje kryzysu ukraińskiego dla polityki Niemiec wobec Rosji w latach 2013-2014*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe Polska-Europa-świat*, J. Zając A. Włodkowska-Bagan, M. Kaczmarek (red.), Warszawa 2015, s. 489.

56 Tamże, s. 492.

57 B. Devlen, *'Don't poke the Russian bear': Turkish policy in the Ukrainian crisis*, „Policy Brief” 2014, <https://www.files.ethz.ch/isn/180832/a5fa13f65a0a0f6cece44339be2957279.pdf> [12.04.2022], s. 1.

58 A. Konak, *KIRIM'IN ILHAKI ILE SONUÇLANAN UKRAYNA KRIZI VE EKONOMİK ETKİLERİ*, „International Journal of Afro-Eurasian Research (IJAR)”, vol. 4, 2019, no. 8, s. 80.

łanie za bezprawne, wspierając w ten sposób integralność terytorialną Ukrainy⁵⁹. Istotnym argumentem, który przemawia za taką postawą Turcji wobec działań Moskwy na Krymie, są bez wątpienia historyczne powiązania oraz diaspora Tatarów krymskich. Ta mniejszość etnicznych muzułmanów, zgodnie z Raportami Human Rights Watch, podlega nieustannym prześladowaniom przez władze na Krymie za ich głośny sprzeciw wobec rosyjskiej okupacji⁶⁰. Turcja jest jednym z aktorów, którzy najaktywniej wspierają społeczność na arenie międzynarodowej, co stanowi element budowania tureckiej *soft power*⁶¹. Ankarą wielokrotnie wyrażała swoje zaniepokojenie wobec zachowań godzących w prawa Tatarów i stanowczo sprzeciwiała się przesiedleniom wynikającym z presji rosyjskiej⁶². Oficjalnie skrytykowała m.in. orzeczenie rosyjskiego sądu z 16 września 2020 r. skazujące siedmiu członków społeczności na łącznie 110 lat więzienia, uznając, że jest to przykład „ciągłego nasilenia się polityki zastraszania”⁶³ przedstawicieli mniejszości na Krymie.

Zwrócenie uwagi na problem łamania praw Tatarów jest jednym z zadań Platformy Krymskiej (PK) – inicjatywy dyplomatycznej Ukrainy stanowiącej międzynarodowy mechanizm koordynacyjny⁶⁴. 23 sierpnia 2021 r. w Kijowie miał miejsce inauguracyjny szczyt tego forum, w którym udział wzięły reprezentacje 42 państw świata, w tym również Turcji (a także wszyscy członkowie UE, NATO oraz G7). Jednym z celów PK „jest konsolidacja międzynarodowych wysiłków na rzecz odzyskania przez Ukrainę kontroli nad Półwyspem Krymskim”⁶⁵. W oświadczeniu opublikowanym na łamach Ukrinform minister spraw

59 *Turkey rejects 'invalid' Russian elections in Crimea*, dailysabah.com, 21.09.2021, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-rejects-invalid-russian-elections-in-crimea> [12.04.2022].

60 Human Rights Watch, *Crimea: Persecution of Crimean Tatars Intensifies*, hrw.com, 14.11.2017, <https://www.hrw.org/news/2017/11/14/crimea-persecution-crimean-tatars-intensifies> [12.04.2022].

61 M. Piechowska, *Socio-Political Situation of the Crimean Tatars*, PISM, 14.04.2021, https://pism.pl/publications/SocioPolitical_Situation_of_the_Crimean_Tatars [12.04.2022].

62 F. Tutku Aydin, *Turkey Policy on the Russian-Ukrainian Crisis*, „SETA Analysis” 2022, no. 70, <https://setav.org/en/assets/uploads/2022/02/A77En.pdf> [12.04.2022], s. 10.

63 *Intimidation of Crimean Tatars continues in Russian-occupied Crimea, Turkey says*, dailysabah.com, 10.09.2020, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/intimidation-of-crimean-tatars-continues-in-russian-occupied-crimea-turkey-says> [12.04.2022].

64 M. Aydogan, *Turkey calls for diplomacy to resolve Crimea issue*, aa.com.tr, 23.08.2021, <https://www.aa.com.tr/en/politics/turkey-calls-for-diplomacy-to-resolve-crimea-issue/2343701> [12.04.2022].

65 M. Zaniewicz, *Szczyt Platformy Krymskiej*, PISM, 25.08.2021, <https://www.pism.pl/publikacje/szczyt-platfomy-krymskiej> [12.04.2022].

zagranicznych Ukrainy, Dmytro Kuleba, odniósł się do uczestnictwa Turcji w Platformie Krymskiej, uznając je za dotkliwy cios dla Władimira Putina⁶⁶. Dodał, że relacje turecko-ukraińskie oparte są na zaufaniu, dlatego w rozmowach dwustronnych poruszane są wszystkie tematy, także ten dotyczący Rosji.

Inaczej do tureckich działań w ramach Platformy Krymskiej odniosła się z kolei strona rosyjska. Już w pierwszej połowie 2021 r. ostro sprzeciwiała się zaangażowaniu Turcji, uznając je za ingerencję w sprawy wewnętrzne Rosji: „[W sprawach ukraińskich] gorąco polecamy naszym tureckim kolegom, aby dokładnie przeanalizować sytuację i przestać podsycać militarystyczne nastroje Kijowa. Jesteśmy bardzo jasno przekonani, że zachęcanie do agresywnych inicjatyw ukraińskich na Krymie jest równoznaczne z naruszeniem integralności terytorialnej Rosji. Mamy nadzieję, że linia Ankary zostanie dostosowana zgodnie z naszymi uzasadnionymi obawami”. Rosyjski minister spraw zagranicznych, Siergiej Ławrow, zagroził nawet zasadą wzajemności i wtrąceniem się w kwestię cypryjską oraz sprawy wewnętrzne Turcji⁶⁷. Podkreślił jednak fakt, że pomimo istotnych różnic z Ankarą w wielu kwestiach międzynarodowych nie stanowią one przeszkody dla prowadzenia intensywnego dialogu politycznego i rozwijania współpracy na wielu płaszczyznach (od energetyki po turystykę). Zwrócono też uwagę, iż pomimo tego, że Turcja jest członkiem NATO i podlegała silnym naciskom ze strony Waszyngtonu, „zrealizowany został duży kontrakt na zakup nowoczesnego systemu obrony powietrznej S-400 Triumph”.

4. Polityka Turcji i jej rola w konflikcie rosyjsko-ukraińskim

Jednym z celów polityki zagranicznej Turcji w ostatnich latach stało się dążenie do uzyskania statusu regionalnego mocarstwa, zdolnego do stworzenia i kierowania nową architekturą bezpieczeństwa w obszarze Euroazji, a także aktora (spoza kręgu państw zachodnich) ma-

⁶⁶ Kuleba: *Turkey's participation in Crimea Platform dealt severe blow to Putin*, ukrinform.net, 11.10.2021, <https://www.ukrinform.net/rubric-polytics/3330812-kuleba-turkeys-participation-in-crimea-platform-dealt-severe-blow-to-putin.html> [12.04.2022].

⁶⁷ O. Tuna, *Russia's Recent Severe Warnings...*

jącego wpływ na nowy wielobiegunowy porządek świata. Priorytetem było zatem zachowanie pozycji w regionie i na arenie międzynarodowej oraz poszerzenie wpływów i wcześniejszych osiągnięć. Realizacja tego celu w obliczu wojny na Ukrainie wymagała od Turcji znalezienia właściwego sposobu działania wobec zwaśnionych stron.

Turcja zainteresowana była obniżeniem szans na wybuch kolejnego konfliktu zbrojnego w swoim sąsiedztwie, wyrażając już 3 lutego 2022 r. przekonanie o możliwości pokojowego uregulowania sporu Ukrainy z Rosją w ramach porozumień mińskich. Zadeklarowała też chęć pośredniczenia w rozmowach między Moskwą a Kijowem⁶⁸. Mediacja stanowi bardzo ważny element polityki zagranicznej Turcji⁶⁹, ponieważ kraj ten położony jest w samym środku licznych sporów politycznych w sąsiadujących państwach, przez co jest narażony na ich bezpośredni lub pośredni wpływ⁷⁰. Rola mediatora w konflikcie rosyjsko-ukraińskim, którą udało się ostatecznie osiągnąć po wybuchu wojny i przeniesieniu rozmów z Mińska do Stambułu, ukazała Turcję jako „pragmatycznego aktora, który zainteresowany jest stabilnością regionalną”. Podkreśliła też jej niezależność oraz wzmocniony status w wymiarze regionalnym (poprzez osiągnięcie równowagi wpływów ukraińskich i rosyjskich w regionie), a także globalnym⁷¹ (kiedy odegrała istotną rolę np. w negocjacjach dotyczących stworzenia korytarza dla ukraińskiego zboża do portów czarnomorskich⁷²). Jak zauważa Filiz Tutku Aydin, w przeciwieństwie do okresu zimnej wojny, polityka zagraniczna Ankry jest obecnie o wiele bardziej uzależniona od jej własnej siły ekonomicznej i militarnej, przez co pewną trudność stanowi działanie jako część bloku zachodniego⁷³. Dzięki przejściu

68 P. Żochowski, *Ukraińsko-turecka gra w cieniu Rosji: wizyta Erdoğana w Kijowie*, „Analizy OSW”, 04.02.2022, <https://www.osw.waw.pl/en/node/29556> [12.04.2022].

69 B. Aras, *Turkey's Mediation and Friends of Mediation Initiative*, „SAM Papers” 2012, no. 4, http://sam.gov.tr/pdf/sam-papers/SAM_Papers-No.-04.pdf [12.04.2022], s. 1.

70 A. Kaskanis, *Turkey's role as an international mediator*, Tactics Institut For Security & Cunter Terrorism, 19.04.2022, <https://tacticsinstitute.com/eurasia/turkeys-role-as-an-international-mediator/> [12.04.2022].

71 W.R. Pearson, *Turkey between Ukraine and Russia*, 28.03.2022, <https://www.mei.edu/publications/turkey-between-ukraine-and-russia> [12.04.2022].

72 A. Michalski, K. Nieczypor, I. Wiśniewska, *Grain under fire: agreement to unblock Black Sea ports*, „Analizy OSW”, 26.07.2022, <https://www.osw.waw.pl/en/node/30445> [31.07.2022].

73 F. Tutku Aydin, *Turkey Policy...*, s. 12. Badacze sygnalizowali z kolei możliwość utworzenia trójkąta: Wielka Brytania – Turcja – Ukraina, mającego na celu powstrzymanie Rosji – zob. H. Bazhenova, „Turecka karta”...

roli kluczowego mediatora w konflikcie, Turcja była w stanie utrzymać stosunki zarówno z Zachodem, jak i Moskwą, zachowując w ten sposób swoją pożądaną pozycję i argument, by nie przystępować do sankcji wobec Rosji⁷⁴ (a te uderzyłyby w nią bezpośrednio).

Wojna rosyjsko-ukraińska stanowi poważne zagrożenie dla tureckiej gospodarki. W obliczu trwającego kryzysu, spowodowanego nadmiernym deficytem na rachunku obrotów bieżących i polityką obniżania stóp procentowych (realizowaną pomimo wysokiej inflacji), wojna na Ukrainie doprowadziła do gwałtownych podwyżek cen energii i innych importowanych towarów⁷⁵. Biorąc pod uwagę własne bezpieczeństwo i coraz gorszą sytuację ekonomiczną, gospodarcza współpraca z Moskwą stała się dla Ankary zasadnicza i ważne było jej utrzymanie, a nawet pogłębienie. Rosja jest jednym z ważniejszych partnerów handlowych Turcji (liderem w tureckim imporcie⁷⁶), dostawcą energii oraz źródłem inwestycji zagranicznych, a także turystów. Jak ogromny wpływ na sytuację Turcji mają sankcje ze strony Moskwy, widać było po skutkach zestrzelenia rosyjskiego samolotu wojskowego 24 listopada 2015 r. i chociażby z tego powodu zaostrenie stanowiska wobec Rosji od początku konfliktu rosyjsko-ukraińskiego wydawało się mało prawdopodobne. W kolejnych miesiącach wojny zmniejszone zostały bariery w turecko-rosyjskim handlu. Zniesiono m.in. ograniczenia w imporcie tureckich owoców i warzyw oraz dla inwestycji tureckich firm w Rosji (zaczęły one z powodzeniem zajmować miejsce na rynku po wycofujących się z niego firmach zachodnich⁷⁷). Z kolei do Turcji napływać zaczął uciekający przed zachodnimi sankcjami biznes rosyjski i wzrosła kilkukrotnie liczba firm z rosyjskim kapitałem. Turcja stała się też najpopularniejszym kierunkiem dla jachtów należących do oligarchów z Rosji, którzy w obawie przed zajęciem ich w państwach UE i Wielkiej Brytanii⁷⁸ stopniowo znajdowali

74 I. Kusa, *Turkey's Goals in the Russia – Ukraine War*, „Focus Ukraine”, 13.07.2022, <https://www.wilson-center.org/blog-post/turkeys-goals-russia-ukraine-war> [31.07.2022].

75 C. Isler, *War in Ukraine: A View from Turkey*, 09.05.2022, <https://www.conference-board.org/topics/geopolitics/war-in-ukraine-view-from-turkey> [31.07.2022].

76 *Diş Ticaret İstatistikleri, Mayıs 2022*, TÜİK, 30.06.2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Foreign-Trade-Statistics-May-2022-45540> [31.07.2022].

77 *Turkish brands keen to move into Russian malls*, Hurriyetdailynews, 14.04.2022, <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-brands-keen-to-move-into-russian-malls-172977> [31.07.2022].

78 G. Tognini, *Why Turkey Could Become The Next Haven For Russian Oligarchs Fleeing Sanctions*, „Forbes”, 03.05.2022, <https://www.forbes.com/sites/giacomotognini/2022/05/03/why-turkey-could->

im przystań gdzieś indziej. Zanotowano także istotny wzrost popytu na nieruchomości ulokowane w Turcji. Tylko w lutym 2022 r. nabywcy pochodzący spoza tego państwa zakupili 55% więcej nieruchomości niż w lutym 2021 r., z czego wśród nabywców rosyjskich popyt wzrósł aż o 96%⁷⁹, a ukraińskich 85%. W kolejnym miesiącu sytuacja na tym rynku była jeszcze lepsza, ponieważ popyt wzrósł o kolejne 21%. Rosyjscy milionerzy lokują w Turcji swoje środki, nabywając m.in. luksusowe hotele w nadmorskich kurortach, a istotną zachętą dla nich jest możliwość uzyskania obywatelstwa w ramach programu inwestycyjnego. Zapewnia on turecki paszport w ciągu 2-5 miesięcy każdemu, kto za inwestuje co najmniej 400 tys. USD w nieruchomości⁸⁰ (do 13 czerwca 2022 r. było to 250 tys.) lub 500 tys. USD w obligacje rządowe, firmy, fundusze inwestycyjne lub lokalne konto bankowe⁸¹. Drugie obywatelstwo oraz możliwość inwestycji w Turcji jest bez wątpienia istotną alternatywą dla Rosjan w kontekście ograniczeń, które napotykają w państwach UE. Poza inwestycjami wzrasta w Turcji liczba rosyjskich turystów. Początkowo prognozowano, że wojna może mieć negatywny wpływ na turecki przemysł turystyczny, gdyż Rosjanie i Ukraińcy są pierwszą i trzecią co do wielkości grupą odwiedzających ten kraj⁸². Jednak pomimo trwającej wojny wzrasta liczba lotów z Rosji do Turcji, m.in. do bardzo lubianej przez turystów Antalyi. Już w pierwszych miesiącach 2022 r. miejsce to odwiedziło więcej Rosjan niż w analogicznych okresach w latach 2021 i 2020 (przykładowo w okresie 01.2020 – 05.2020 było to 145 tys. osób, a w okresie 01.2022 – 05.2022 r. było to 376 tys.⁸³, co stanowi ponad 50-procentowy wzrost).

Skutki gospodarcze, polityczne, społeczne i transnarodowe wojny na Ukrainie to zagrożenie dla stabilności w wielu kwestiach regionalnych, które mają kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa, pozycji

-become-the-next-haven-for-russian-oligarchs-fleeing-sanctions/?sh=587d56091678 [31.07.2022].

79 Tamże.

80 *Turkish Citizenship by Investment Increased from 250,000 to 400,000 Dollars*, Tremglobal, 13.04.2022, <https://www.tremglobal.com/news/turkish-citizenship-by-investment-increased-from-250000-to-400000-dollars> [31.07.2022].

81 *Türkiye Citizenship by Investment*, Henley & Partners, <https://www.henleyglobal.com/citizenship-investment/turkey/> [31.07.2022].

82 C. Isler, *War in Ukraine...*

83 *Antalya aims to host more than 10 mln tourists this year*, Hurriyetdailynews, 09.06.2022, <https://www.hurriyetdailynews.com/antalya-aims-to-host-more-than-10-mln-tourists-this-year-174424> [31.07.2022].

i międzynarodowej samodzielności Turcji. W założeniach swojej polityki zagranicznej Ankara musi uwzględniać m.in. strategiczne obszary, w których ma odmienne interesy od Rosji, jak Syria, Bliski Wschód czy Kaukaz Południowy, a także możliwość marginalizacji w regionie Morza Czarnego. Oba państwa od dawna rywalizują ze sobą o wpływy na obszarze czarnomorskim, dlatego w celu zachowania pewnej przeciwwagi Ankara od wielu lat starała się zachować dobre relacje z innymi partnerami z regionu Morza Czarnego (w tym z Ukrainą). Turcja uważana jest za aktora, który stabilizuje region, kontroluje z niego dostęp do Morza Śródziemnego, a także równoważy Rosję na Kaukazie⁸⁴. Zachwianie tej równowagi na korzyść Rosji nie leży w ogólnie w interesie Ankary (szczególnie biorąc pod uwagę trudności finansowe i gospodarcze, z którymi się zмага). Wydaje się zatem, że w pierwszej fazie wojny chęć osłabienia Rosji w regionie czarnomorskim była decydującym czynnikiem dla militarnego wsparcia Ukrainy, m.in. poprzez dostarczanie jej sprzętu (misje tureckich dronów na Ukrainie zakończone sukcesem) i tym samym pośrednie zaangażowanie w działania wojenne, a także wzmocnienie ukraińskich pozycji na Morzu Czarnym i Morzu Azowskim⁸⁵. Ponadto Turcja, która kontroluje międzynarodowy dostęp do Morza Czarnego przez cieśniny Dardanele i Bosfor, zastosowała się do prośby Kijowa i ograniczyła rosyjskim okrętom tranzyt⁸⁶, wypełniając w ten sposób swoje zobowiązania w ramach międzynarodowej współpracy w NATO i ONZ. Nie dziwi zatem fakt, że niektórzy obserwatorzy określali początkowo oficjalną politykę Ankary względem wojny „neutralnością proukraińską”⁸⁷.

84 Prof. Nika Czitadze: *Realia geopolityczne w regionie Morza Czarnego po aneksji Krymu [ANALIZA]*, Obserwatormiędzynarodowy.pl, 22.08.2022, <https://obserwatormiędzynarodowy.pl/2020/08/22/prof-nika-czitadze-realia-geopolityczne-w-regionie-morza-czarnego-po-aneksji-krymu-analiza/> [31.07.2022].

85 D. Heinrich, *Wojna w Ukrainie. Turcja jako mediator*, dw.com, 10.03.2022, <https://www.dw.com/pl/wojna-w-ukrainie-turcja-jako-mediator/a-61070089> [12.04.2022].

86 J. Keating, *How Turkey is turning the war in Ukraine to its own advantage*, 08.06.2022, <https://www.grid.news/story/global/2022/06/08/how-turkey-is-turning-the-war-in-ukraine-to-its-own-advantage/> [31.07.2022].

87 K. Wasilewski, *Turcja wobec agresji Rosji na Ukrainę*, PISM, 28.02.2022, <https://www.pism.pl/publikacje/turcja-wobec-agresji-rosji-na-ukraine> [31.07.2022].

Choć intensywna współpraca ze stronami konfliktu cały czas jest kontynuowana, to z czasem zmienił się jej charakter⁸⁸. W kolejnych miesiącach wojny Ankara postawiła nie tyle na wsparcie Kijowa, ile na swój własny interes, realizowany we współpracy z Moskwą. Ponadto wojna stała się dla Turcji szansą na wzmocnienie i reorientację polityki oraz relacji w ramach Sojuszu Północnoatlantyckiego. Kiedy Szwecja i Finlandia poinformowały, że będą ubiegać się o członkostwo w NATO, pojawiła się okazja dla Turcji, by zmanifestować swoje znaczenie. Ankara oficjalnie zgłosiła sprzeciw wobec członkostwa obu państw, argumentując to ignorowaniem przez nie fundamentalnych tureckich interesów w zakresie bezpieczeństwa, a także wspieraniem antytureckich działaczy oraz organizacji terrorystycznych⁸⁹. Wszystko to wpłynęło na możliwości negocjowania wielu istotnych dla Turcji kwestii m.in. w zakresie zniesienia embarga i ograniczeń na dostawy broni ze Stanów Zjednoczonych. Nie sposób nie zgodzić się z tezą, że w debatach na temat tureckiej polityki obronnej w ostatnich latach dominował tzw. dylemat S-400. Jak zauważa Marc Pierini, „w połączeniu z szeregiem efektów domina [...] zachodni pogląd na politykę obronną Turcji coraz bardziej odbiegał od zobowiązań tego państwa wobec NATO”⁹⁰. W czasie, gdy sytuacja w stosunkach między Sojuszem a Rosją była coraz bardziej napięta, decyzja o zawarciu umowy na zakup rosyjskiego S-400 w 2017 r. uznana została za akt lekceważący partnerów⁹¹. W lipcu 2019 r. Turcja została wykluczona z programu F-35, co uderzyło w pierwszej kolejności w jej przemysł zbrojeniowy, który zainwestował 1,2 mld USD w budowę myśliwca (całość strat szacowano na 10 mld USD⁹²). Amerykańska opinia publiczna była zdania, że umacnianie przez dziesięciolecia partnerstwo państw NATO zostało wystawione na poważną próbę, a następnie

88 K. Strachota, *Tureckie dylematy w cieniu wojny na Ukrainie*, Komentarze OSW, 01.07.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-07-01/tureckie-dylematy-w-cieniu-wojny-na-ukrainie> [31.07.2022], s. 3.

89 I. Kusa, *Turkey's Goals...*

90 M. Pierini, *Options for the EU-Turkey Relationship*, https://carnegieendowment.org/files/4-30-19_Pierini_Final.pdf [31.07.2022], s. 4.

91 G. Tol, *The Turkish-U.S. Relationship Current Tensions and Future Prospects*, <https://library.fes.de/pdf-files/id/14529.pdf> [31.07.2022], s. 3.

92 M. Chudziak, *Turcja wykluczona z programu produkcji F-35*, „Analizy OSW”, 24.07.2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-07-24/turcja-wykluczona-z-programu-produkcji-f-35> [31.07.2022].

poważnie nadwężone licznymi kontrowersjami. Podkreślano m.in. odmienne stanowisko w podejściu do wojny w Syrii, tureckie ambicje w obszarze Morza Śródziemnego (spór z Grecją) czy liczne problemy w sferze praw człowieka⁹³.

Brak zgody Turcji na członkostwo Szwecji i Finlandii w NATO uznano za próbę „wytargowania od USA konkretnych ustępstw”⁹⁴ – a za takie można uznać np. zgodę amerykańskiej administracji na zakup zamówionych przez Ankarę w listopadzie 2021 r. myśliwców F-16 (przy czym zaznaczano, że sprzedaż uzależniona jest od dalszego wspierania Ukrainy i postawy Turcji względem Rosji⁹⁵). Kolejnym istotnym wydarzeniem jest brak sprzeciwu Zachodu na wojskową interwencję w północnej Syrii, którą w maju 2022 r. zapowiedział prezydent Erdoğan⁹⁶, a celem ataku mają być siły kurdyjskie, wspierane m.in. przez USA. Podejmowanie takich działań w sytuacji, gdy Zachód potrzebuje Turcji, może potwierdzić, że inwazja to tylko jeden z elementów szerszej polityki, która ma na celu wykorzystanie dogodnej sytuacji międzynarodowej. Innym ważnym problemem, w którym Turcja może zaznaczyć swoją przewagę, jest konflikt z Grecją w zakresie demilitaryzacji wysp na Morzu Egejskim⁹⁷. W czerwcu 2022 r. Ankara zerwała rozmowy dotyczące kontroli wysp oraz praw do poszukiwania energii na Morzu Egejskim i Morzu Śródziemnym⁹⁸ (nieco ponad rok po ich wznowieniu) i oskarżyła greckiego premiera m.in. o próbę blokowania dostaw amerykańskich F-16. Jak zauważa Mateusz Chudziak, tureckie działania na Morzu Śródziemnym mają istotny wymiar wewnętrzny, co oznacza, że aktywność Turcji rośnie wraz z pogarsza-

93 *Turcja kupi od USA 80 myśliwców F-16? Trwają negocjacje*, Forsal.pl, 17.10.2021, <https://forsal.pl/swiat/aktualnosc/artykuly/8272646,turcja-kupi-od-usa-80-mysliwcow-f-16-trwaja-negocjacje.html> [31.07.2022].

94 K. Strachota, *Tureckie dylematy...*, s. 4.

95 *Możliwa sprzedaż nowych F-16 do Turcji, Strategia i polityka, Lotnictwo wojskowe, Ludzie*, Altair.pl, 09.05.2022, https://www.altair.com.pl/news/view?news_id=36907 [31.07.2022].

96 *Erdogan zapowiada ofensywę militarną przy południowej granicy Turcji*, „Dziennik Gazeta Prawna”, 23.05.2022, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8423991,turcja-syria-erdogan-zapowiada-ofensywe-militarna.html> [31.07.2022].

97 J. Gotkowska, J. Tarociński, *Rozszerzenie NATO: Szwecja i Finlandia wobec żądań Turcji*, „Analizy OSW”, 24.06.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-06-24/rozszerzenie-nato-szwecja-i-finlandia-wobec-zadan-turcji> [31.07.2022].

98 M. Domańska, *Napięta sytuacja między Grecją a Turcją. Erdogan mówi „dość”*, wprost.pl, 01.06.2022, <https://www.wprost.pl/swiat/10738054/napieta-sytuacja-miedzy-grecja-a-turcja-erdogan-mowi-dosc.html> [31.07.2022].

jącą się sytuacją w tym państwie⁹⁹. W tym kontekście nie sposób zapomnieć o zbliżających się wyborach prezydenckich i parlamentarnych w 2023 r., których data zbiega się w czasie z setną rocznicą powstania Republiki Tureckiej. Mając na uwadze trudną sytuację gospodarczą, podkreślanie przez rządzącą Partię Sprawiedliwości i Rozwoju ciągłej potrzeby uznania historycznej roli Turcji jako bieguna politycznego i cywilizacyjnego¹⁰⁰ świata (np. za sprawą podjętego w czerwcu 2022 r. kroku o zmianie międzynarodowej nazwy państwa z „Turkey” na „Türkiye”) może okazać się decydujące dla kształtu tureckiej sceny politycznej w przyszłości.

Podsumowanie

W ostatnich latach Turcja zintensyfikowała swoje dążenia do uzyskania statusu regionalnego mocarstwa, które ma możliwość kreowania architektury bezpieczeństwa w swoim najbliższym otoczeniu, a także realizację wielowymiarowej polityki i roli pozwalającej wpływać na nowy porządek świata. Wydaje się, że w kontekście wojny na Ukrainie najważniejsze założenia Turcji nie zmieniły się, a państwo to w swojej polityce zagranicznej bierze pod uwagę przede wszystkim partykularne interesy. Z jednej strony od początku konfliktu Ankara wspierała i podkreślała integralność terytorialną Ukrainy, a z drugiej angażowała się w pogłębioną współpracę z Rosją, realizując tym samym swoje szersze cele. W obliczu wojny rosyjsko-ukraińskiej konieczne dla Turcji stało się znalezienie odpowiedniego rozwiązania w działaniach podejmowanych wobec Kijowa i Moskwy, przy jednoczesnym zachowaniu właściwej postawy wobec sojuszu z państwami NATO, które opowiedziały się jednoznacznie po stronie Ukrainy.

Turcja od początku potępiała rosyjską inwazję, jednak nie zdecydowała się przystąpić do nałożonych na Rosję sankcji. Relacje z tym państwem są w rzeczywistości niezwykle skomplikowane. Wprawdzie Turcja i Rosja znajdują się po przeciwnych stronach w licznych konfliktach o charakterze międzynarodowym, ale mają bardzo bliskie

99 M. Chudziak, *Turcja: konfrontacyjna polityka na Morzu Śródziemnym*, „Analizy OSW”, 12.08.2020, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-08-12/turcja-konfrontacyjna-polityka-na-morzu-sroziemnym> [31.07.2022].

100 K. Strachota, *Tureckie dylematy...*

relacje w zakresie handlu czy dostaw energii. Turecki przemysł turystyczny, mający kluczowe znaczenie dla rezerw walutowych Turcji, uzależniony jest od rosyjskich turystów, a koncern Rosatom buduje pierwszą elektrownię atomową na terenie tego państwa.

Z kolei Ukraina stała się w ostatnich latach bardzo istotnym partnerem strategicznym Ankary, szczególnie w dziedzinie obronności. Na jej terytorium rozpoczęło produkcję silników do nowego tureckiego drona Akinci, a eksport tureckiego sprzętu obronnego wzrósł z 1,9 mln USD (w pierwszym kwartale 2021 r.) do 59,1 mln USD (w pierwszym kwartale 2022 r.¹⁰¹). Umowa z ukraińską firmą Motor Sich, w sprawie dostaw silników przeznaczonych do projektowanego śmigłowca bojowego nowej generacji, oznaczonego jako MHCH (Multirole Heavy Combat Helicopter), umożliwi Turcji realizację budowy krajowego samolotu myśliwskiego, po wykluczeniu z programu wspólnego myśliwca uderzeniowego F-35. Turcja podjęła też szereg działań wzmacniających pozycję Kijowa na Morzu Czarnym, równoważąc tym samym swoje wpływy w regionie czarnomorskim. Można przyjąć zatem hipotezę, iż działania Turcji podejmowane w kontekście konfliktu rosyjsko-ukraińskiego są typowym dla tego państwa balansowaniem i opierają się na dwóch głównych zamierzeniach: dyplomacji w celu wzmocnienia bezpieczeństwa i własnej pozycji w regionie oraz zintegrowanej i wielowymiarowej polityce zagranicznej, która daje możliwość pełnienia istotnej roli w sprawach o znaczeniu globalnym.

Bibliografia

- Aliriza B., Alterman J.B., Kuchins A.C., *The Turkey, Russia, Iran Nexus driving forces and strategies*, CSIS 2014, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/130318_Flanagan_Turkey-RussiaIran_web.pdf.
- Antalya aims to host more than 10 mln tourists this year*, Hurriyetdailynews, 09.06.2022, <https://www.hurriyetdailynews.com/antalya-aims-to-host-more-than-10-mln-tourists-this-year-174424>.
- Aras B., *Turkey's Mediation and Friends of Mediation Initiative*, „SAM Papers” 2012, no. 4, http://sam.gov.tr/pdf/sam-papers/SAM_Papers-No.-04.pdf.

¹⁰¹ S. Rao, *Why Turkey's rise in Russia-Ukraine war is a masterclass in balancing, hedging strategy*, 01.07.2022, <https://theprint.in/opinion/why-turkeys-rise-in-russia-ukraine-war-is-a-masterclass-in-balancing-hedging-strategy/1019611/> [31.07.2022].

- Aydogan M., *Turkey calls for diplomacy to resolve Crimea issue*, aa.com.tr, 23.08.2021, <https://www.aa.com.tr/en/politics/turkey-calls-for-diplomacy-to-resolve-crimea-issue/2343701>.
- Balcer A., *Sojusz reżimów autorytarnych? Turcja wobec Iranu i Rosji – wniośki dla Unii Europejskiej*, „Seria Analizy Instytutu Studiów Zaawansowanych geopolityka, ekonomia” 2017.
- Bazhenova H., „Turecka karta” w ukraińsko-rosyjskim politycznym pasjansie, „Komentarze IES” 395(92/2021), <https://ies.lublin.pl/komentarze/turecka-karta-w-ukraińsko-rosyjskim-politycznym-pasjansie/>.
- Benedyczak J., *Znaczenie Turcji w polityce Federacji Rosyjskiej*, PISM, 16.04.2020, https://pism.pl/publikacje/Znaczenie_Turcji_w_polityce_Federacji_Rosyjskiej.
- Bryc A., *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy*, Warszawa 2008.
- Charpentreau C., *Ukraine flies its first Turkish made armed drone over Donbas*, aerotimehub, 14.04.2021, <https://www.aerotime.aero/articles/27677-ukraine-flies-its-first-turkish-made-armed-drone-over-donbas>.
- Chudziak M., Kardaś S., Rodkiewicz W., *Turcja–Rosja: partnerstwo z rozsądku*, „Analizy OSW”, 12.10.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-10-12/turcja-rosja-partnerstwo-z-rozsadku>.
- Chudziak M., *Turcja wykluczona z programu produkcji F-35*, Analizy OSW, 24.07.2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-07-24/turcja-wykluczona-z-programu-produkcji-f-35>.
- Chudziak M., *Turcja: konfrontacyjna polityka na Morzu Śródziemnym*, „Analizy OSW”, 12.08.2020, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-08-12/turcja-konfrontacyjna-polityka-na-morzu-sroziemnym>.
- Coşkun B.B., *Turkey's Relations with Russia after the Failed Coup: A Friend in Need of a Friend Indeed?*, „New Middle Eastern Studies” 2019, no. 9(1).
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ukrayna Devlet Başkanı Zelenskiy ile bir araya geldi*, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 10.04.2021, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/126534/cumhurbaskani-erdogan-ukrayna-devlet-baskani-zelenskiy-ile-bir-araya-geldi>.
- Cziomer E., *Implikacje kryzysu ukraińskiego dla polityki Niemiec wobec Rosji w latach 2013-2014*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe Polska–Europa–świat*, J. Zajac A. Włodkowska-Bagan, M. Kaczmarski (red.), Warszawa 2015.
- Davutoğlu A., *Turkish Foreign Policy and The EU in 2010*, „Turkish Policy Quarterly”, vol. 8, 2009, no. 3.
- Devlen B., *‘Don’t poke the Russian bear’: Turkish policy in the Ukrainian crisis*, „Policy Brief” 2014, <https://www.files.ethz.ch/isn/180832/a5fa13f65a-0aofcebe44339be2957279.pdf>.
- Diş Ticaret İstatistikleri, Mayıs 2022*, TÜİK, 30.06.2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Foreign-Trade-Statistics-May-2022-45540>.
- Domańska M., *Napięta sytuacja między Grecją a Turcją. Erdogan mówi „dość”*, wprost.pl, 01.06.2022, <https://www.wprost.pl/swiat/10738054/napieta-sytuacja-miedzy-grecja-a-turcja-erdogan-mowi-dosc.html>.

- Gatopoulos D., Fraser S., *Cheap but lethal Turkish drones bolster Ukraine's defenses*, apnews.com, 17.03.2022, <https://apnews.com/article/russia-ukraine-middle-east-africa-libya-europe-ecb9e820ea4bddb4464d7e8c-b40e82fc>.
- Gotkowska J., Tarociński J., *Rozszerzenie NATO: Szwecja i Finlandia wobec żądań Turcji*, „Analizy OSW”, 24.06.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-06-24/rozszerzenie-nato-szwecja-i-finlandia-wobec-zadan-turcji>.
- Heinrich D., *Wojna w Ukrainie. Turcja jako mediator*, dw.com, 10.03.2022, <https://www.dw.com/pl/wojna-w-ukrainie-turcja-jako-mediator/a-61070089>.
- Hitchcock W.I., *Introduction: Making National Strategy in the Twenty-First Century*, [w:] *Shaper Nations: Strategies for a Changing World*, W.I. Hitchcock, M.P. Leffler, J.W. Legro (eds.), London 2016.
- Human Rights Watch, *Crimea: Persecution of Crimean Tatars Intensifies*, hrw.com, 14.11.2017, <https://www.hrw.org/news/2017/11/14/crimea-persecution-crimean-tatars-intensifies>.
- Intimidation of Crimean Tatars continues in Russian-occupied Crimea, Turkey says*, dailysabah.com, 10.09.2020, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/intimidation-of-crimean-tatars-continues-in-russian-occupied-crimea-turkey-says>.
- Isler C., *War in Ukraine: A View from Turkey*, 09.05.2022, <https://www.conference-board.org/topics/geopolitics/war-in-ukraine-view-from-turkey>.
- Kaskanis A., *Turkey's role as an international mediator*, Tactics Institut For Security & Cunter Terrorism, 19.04.2022, <https://tacticsinstitute.com/eurasia/turkeys-role-as-an-international-mediator/>.
- Keating J., *How Turkey is turning the war in Ukraine to its own advantage*, 08.06.2022, <https://www.grid.news/story/global/2022/06/08/how-turkey-is-turning-the-war-in-ukraine-to-its-own-advantage/>.
- Kesgin B., *Political Leadership and Foreign Policy in Post-Cold War Israel and Turkey*, <https://kuscholarworks.ku.edu/handle/1808/10424>.
- Konak A., *KIRIM'IN İLHAKI İLE SONUÇLANAN UKRAYNA KRİZİ VE EKONOMİK ETKİLERİ*, „International Journal of Afro-Eurasian Research (IJAR)”, vol. 4, 2019, no. 8.
- Köstem S., *Russian-Turkish cooperation in Syria: geopolitical alignment with limits*, „Cambridge Review of International Affairs”, 2020, DOI: <https://doi.org/10.1080/09557571.2020.1719040>.
- Kuleba: Turkey's participation in Crimea Platform dealt severe blow to Putin*, ukrinform.net, 11.10.2021, <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3330812-kuleba-turkeys-participation-in-crimea-platform-dealt-severe-blow-to-putin.html>.
- Kusa I., *Turkey's Goals in the Russia-Ukraine War*, Focus Ukraine, 13.07.2022, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/turkeys-goals-russia-ukraine-war>.

- Michalski A., Nieczyppor K., Wiśniewska I., *Grain under fire: agreement to unblock Black Sea ports*, „Analizy OSW”, 26.07.2022, <https://www.osw.waw.pl/en/node/30445>.
- Możliwa sprzedaż nowych F-16 do Turcji, Strategia i polityka, Lotnictwo wojskowe*, Ludzie, Altair.pl, 09.05.2022, https://www.altair.com.pl/news/view?news_id=36907.
- Olchowski J., *Ukraińsko-turecka rozgrywka z Rosją i Tatarami w tle*, „Komentarze IEŚ”, 128(31/2020), <https://ies.lublin.pl/komentarze/ukraińsko-turecka-rozrywka-z-rosja-i-tatarami-w-tle/>.
- Öncel A., Liapina L., *The effects of Turkish-Russian political relations on bilateral trade balance*, „Theoretical and Applied Economics”, vol. XXV, 2018, no. 1(614).
- Pearson W.R., *Turkey between Ukraine and Russia*, 28.03.2022, <https://www.mei.edu/publications/turkey-between-ukraine-and-russia>.
- Perzyński M., *OSW: Turkish Stream tworzy dylemat dla lokalnych rynków gazu*, biznesalert.pl, 14.04.2021, <https://biznesalert.pl/osw-turkish-stream-rynki-gazu-europa-energetyka/>.
- Piechowska M., *Socio-Political Situation of the Crimean Tatars*, PISM, 14.04.2021, https://pism.pl/publications/SocioPolitical_Situation_of_the_Crimean_Tatars.
- Pierini M., *Options for the EU-Turkey Relationship*, https://carnegieendowment.org/files/4-30-19_Pierini_Final.pdf.
- Prof. Nika Czitadze: Realia geopolityczne w regionie Morza Czarnego po aneksji Krymu [ANALIZA]*, ObserwatorMiedzynarodowy.pl, 22.08.2022, <https://obserwatorMiedzynarodowy.pl/2020/08/22/prof-nika-czitadze-realia-geopolityczne-w-regionie-morza-czarnego-po-aneksji-krymu-analiza/>.
- Ptak G., *What Is Driving Turkey's Increasing Military Cooperation With Ukraine?*, thedefensepost.com, 25.01.2022, <https://www.thedefensepost.com/2022/01/25/turkey-ukraine-military-cooperation/>.
- Rao S., *Why Turkey's rise in Russia-Ukraine war is a masterclass in balancing, hedging strategy*, 01.07.2022, <https://theprint.in/opinion/why-turkeys-rise-in-russia-ukraine-war-is-a-masterclass-in-balancing-hedging-strategy/1019611/>.
- Rodkiewicz W., *Rosja eskaluje napięcie z Turcją*, „Analizy OSW”, 03.02.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-03/rosja-eskaluje-napiecie-z-turcja>.
- Rüma İ., Çelikpala M., *Russian and Turkish Foreign Policy Activism in the Syrian Theater*, „Uluslararası İlişkiler”, vol. 16, 2019, no. 62, DOI: <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.588930>.
- Smoleń K., *Geostrategiczne położenie Turcji w XXI wieku*, Lublin 2020.
- Stein A., *Turkeys Response to the Russia Ukraine Crisis*, Filadelfia 2022.
- Strachota K., *Tureckie dylematy w cieniu wojny na Ukrainie*, Komentarze OSW, 01.07.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-07-01/tureckie-dylematy-w-cieniu-wojny-na-ukrainie>.

- Strachota K., Wilk K., *S-400 dla Turcji. Eskalacja kryzysu w stosunkach turecko-amerykańskich*, Komentarze OSW, 12.06.2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-06-12/s-400-dla-turcji-eskalacja-kryzysu-w-stosunkach-turecko>.
- The Ministry of Foreign Affairs, *Relations between Turkey and Ukraine*, <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-ukraine.en.mfa>.
- The Ministry of Foreign Affairs, *Turkey's Mediation: Critical Reflections From the Field*, <https://www.mfa.gov.tr/turkey-s-mediation-critical-reflections-from-the-field.en.mfa>.
- Tognini G., *Why Turkey Could Become The Next Haven For Russian Oligarchs Fleeing Sanctions*, Forbes, 03.05.2022, <https://www.forbes.com/sites/giacomotognini/2022/05/03/why-turkey-could-become-the-next-haven-for-russian-oligarchs-fleeing-sanctions/?sh=587d56091678>.
- Tol G., *The Turkish-U.S. Relationship Current Tensions and Future Prospects*, <https://library.fes.de/pdf-files/id/14529.pdf>.
- Topcu E., *Tureckie drony na wojnie w Ukrainie*, dw.com.pl, 07.03.2022, <https://www.dw.com/pl/tureckie-drony-na-wojnie-w-ukrainie/a-61034785>.
- Tuna O., *Russia's Recent Severe Warnings to Turkey: Background and Future of the Crisis*, edam, 27.05.2021, <https://edam.org.tr/en/russias-recent-severe-warnings-to-turkey-background-and-future-of-the-crisis/>.
- Turcja kupi od USA 80 myśliwców F-16? Trwają negocjacje*, Forsal.pl, 17.10.2021, <https://forsal.pl/swiat/aktualnosci/artykuly/8272646,turcja-kupi-od-usa-80-mysliwcow-f-16-trwaja-negocjacje.html>.
- Turkey juggles relationships with Russia, Ukraine amid economic crisis*, France24.com, 31.03.2022, <https://www.france24.com/en/middle-east/20220331-turkey-juggles-relationships-with-russia-ukraine-amid-economic-crisis>.
- Turkey rejects 'invalid' Russian elections in Crimea*, dailysabah.com, 21.09.2021, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-rejects-invalid-russian-elections-in-crimea>.
- Turkish brands keen to move into Russian malls*, Hurriyetdailynews, 14.04.2022, <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-brands-keen-to-move-into-russian-malls-172977>.
- Turkish Citizenship by Investment Increased from 250,000 to 400,000 Dollars*, Tremglobal, 13.04.2022, <https://www.tremglobal.com/news/turkish-citizenship-by-investment-increased-from-250000-to-400000-dollars>.
- Türkiye Citizenship by Investment*, Henley & Partners, <https://www.henleyglobal.com/citizenship-investment/turkey?>
- Tutku Aydin F., *Turkey Policy on the Russian-Ukrainian Crisis*, „SETA Analysis” 2022, no. 70, <https://setav.org/en/assets/uploads/2022/02/A77En.pdf>.
- Wasilewski K., *Turcja w procesie przemian: wnioski dla strategii UE*, Raport PISM, 29.09.2017, https://pism.pl/publikacje/Turcja_w_procesie_przemian_wnioski_dla_strategii_UE.
- Wasilewski K., *Turcja wobec agresji Rosji na Ukrainę*, PISM, 28.02.2022, <https://www.pism.pl/publikacje/turcja-wobec-agresji-rosji-na-ukraine>.

- Wódka J., *Polityka zagraniczna „nowej” Turcji. Implikacje dla partnerstwa transatlantyckiego*, Warszawa 2013.
- Wódka J., *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku*, Warszawa 2019.
- Wódka J., *Turecka polityka wobec Rosji. Od zimnowojennej konfrontacji do pragmatycznego partnerstwa*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2010, nr 3(30).
- Wódka J., *Turecka polityka zagraniczna w ujęciu neorealizmu klasycznego*, „Biuletyn Analiz i Opinii PAN” 2016, nr 2(23).
- Wróbel A., *Rosja zawiesza loty do Turcji. To cios dla branży turystycznej*, bankier.pl, 13.04.2021, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Rosja-zawiesza-loty-do-Turcji-To-cios-dla-branzy-turystycznej-8091896.html>.
- Współczesne stosunki międzynarodowe. Międzynarodowe stosunki polityczne w XXI wieku – geneza, struktury, funkcje i procesy polityczne*, E. Cziomer (red.), Kraków 2015.
- Yeşiltaş M., *Soft Balancing in Turkish Foreign Policy: The Case of The 2003 Iraq War*, „PERCEPTIONS”, Spring-Summer 2009.
- Zaniewicz M., *Szczyt Platformy Krymskiej*, PISM, 25.08.2021, <https://www.pism.pl/publikacje/szczyt-platformy-krymskiej>.
- Żochowski P., *Ukraińsko-turecka gra w cieniu Rosji: wizyta Erdoğan w Kijowie*, „Analizy OSW”, 04.02.2022, <https://www.osw.waw.pl/en/node/29556>.